

Voorwoord

Piet Lombaerde

Redactievoorzitter

Past & Present. Antwerpen heeft een rijke geschiedenis met heel wat verschillende topics. Van samenhang is dikwijls geen sprake, wat zich ook in het huidige stadsbeeld goed laat merken. De stad is sinds de opeenvolgende fusies met haar randgemeenten tijdens de negentiende en twintigste eeuw steeds meer gediversifieerd geworden, zowel wat haar bevolking betreft als haar architectuur. Voor dit jaarboek hebben we gekozen voor een thema dat hier goed bij aansluit: urbanisatie in de agglomeratie Antwerpen van ca. 1900 tot de Tweede Wereldoorlog. Enkele specifieke cases op dit vlak worden uitgebreid behandeld: een originele bijdrage over een studiecmissie die in 1907 werd opgericht en gedurende wel dertig jaren mee aan de basis lag van de ruimtelijke planning in Antwerpen en zijn omliggende randgemeenten. Op architecturaal gebied wordt aan de hand van twee beeldbepalende bouwwerken in Deurne – het Koninklijk Atheneum en het Gemeentehuis – haarfijn toegelicht hoe architect Eduard Van Steenberghe een modernistische ingreep deed in Deurne. Daarbij aansluitend wordt in een afzonderlijke kroniek de transformatie van het gedemilitariseerd fort van Deurne tot een nieuw woonproject met de nodige wijkvoorzieningen door de modernist Renaat Braem besproken.

Wat de vaste rubriek van artikels betreft, wordt een brede waaier aangeboden met een start in de zeventiende eeuw. De lezer krijgt een primeur omdat voor het eerst een schilderij wordt getoond en besproken van het interieur van een der sodaliteitsvertrekken, die gelegen waren in een gebouw vlak tegenover de huidige Sint-Carolus Borromeuskerk. De sodaliteit – een geestelijk broederschap opgericht door de jezuïeten –, waarvan de vergaderzaal afgebeeld wordt op het schilderij, stemt overeen met de Nottebohmzaal in de Erfgoedbibliotheek Henrik Conscience. Op de altaar- en de westwand kwamen schilderijen voor van beroemde meesters als Antoon van Dijck en Gerard Seghers. De auteurs van deze bijdrage beelden voor het eerst ook de nog bewaarde tekeningen af van de schilderijencyclus op de westwand.

Daarop volgen twee bijdragen die geheel verschillende facetten van Antwerpen op cultureel en beleidsvlak toelichten. Eerst wordt de lezer meegetrokken naar twee sneeuwbeeldenfestivals die in de kleine ijstijd in 1716 en in 1776 in Antwerpen

plaatsvonden, ingericht werden door de Antwerpse elite en verwezenlijkt werden door de professoren en studenten van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Antwerpen. Voor het eerst worden op een eigentijdse kaart de locaties van wel meer dan twintig sneeuwbeelden aangebracht, die telkens tijdens de festivals werden opgericht. Aan de hand van twee geïllustreerde eigentijdse publicaties konden de iconografie en de modellen voor de composities aangewezen worden. Jammer dat deze sneeuwkolossen echter na enkele weken, sommige na een paar dagen, wegsmolten. Maar een aantal werd ook 's nachts vernield door vandalen en een deel van de bevolking, die geen genoeg nam met deze efemere en geldverblindende prestaties.

Dat er weinig of geen aandacht ging naar de armen en behoeftigen, wordt ook aangetoond in een bijdrage over de vreemdelingen en de migratiepolitiek die in Antwerpen op het einde van de achttiende eeuw werd gevoerd. Er werd toen een *Nieuwe Bestiering* in het leven geroepen om vooral op financieel vlak een nieuwe administratie op touw te zetten. Uit nog bestaande registers bewaard in de Antwerpse archieven blijkt dat de nieuwe politiek ten opzichte van gewenste en ongewenste migranten echter een mislukking was. Een sprong naar de twintigste eeuw voert ons naar de Eerste Wereldoorlog tijdens de Duitse bezetting. Het toenmalige stadsbestuur onder leiding van Jan De Vos was verantwoordelijk voor de openbare orde en de veiligheid in de stad. De auteur van deze bijdrage onderzoekt hoe de politie toen werd georganiseerd en hoe burgemeester Jan De Vos omging met de spanningen die toen heersten tussen de bezetter en de lokale bevolking. Ook wordt aandacht besteed aan de mate waarin de samenwerking van de stedelijke overheid met de bezetter toen reikte.

In de kronieken komen vier heel verschillende onderwerpen aan bod. Uit het verslag van de activiteiten van het Genootschap voor Antwerpse Geschiedenis in 2022 komt naar voren dat het aantal leden voor het eerst de kaap van tweehonderd overschrijdt. De toenemende interesse beleefde ook een hoogtepunt tijdens de presentatie van de jubileumeditie van *HistoriANT 10* in het Stadsarchief Antwerpen/FelixArchief. Eindelijk konden in 2022 naast de *webinars* ook fysieke samenkomsten georganiseerd worden, zoals publiekslezingen en een bezoek aan de Portugese synagoge in de Hoveniersstraat.

Vierhonderd jaar geleden overleed de vooraanstaande maar thans nog weinig gekende geleerde Michiel Coignet. In een kroniek wordt origineel materiaal naar voren gebracht over deze hof-wiskundige van de aartshertogen Albrecht en Isabella op het gebied van de astronomie. Coignet correspondeerde met Kepler en was een aanhanger van Tycho Brahe, die het geo-heliocentrisch systeem verdedigde. Zon en maan zouden rond de aarde draaien, maar de planeten rond de zon. Een systeem dat evenwel nog afweek van het heliocentrisme van Copernicus. Ook werkte Coignet

aan een boek over kosmografie en bemoeide zich met eigentijdse discussies over de supernova van 1604.

Dit jaar wordt in Antwerpen een stadsfestival over barok en de jezuïeten georganiseerd. Met een drieluik aan tentoonstellingen wordt de christelijke levensvisie van de jezuïeten uit de zeventiende eeuw doorgetrokken tot vandaag in de meest vrije vorm. Zo komt er naast drie tentoonstellingen, waaronder de artistieke bijdrage die Rubens leverde aan de voltooiing van de huidige Sint-Carolus Borromeuskerk (toenmalige Ignatiuskerk), ook een overzicht van de kunstproductie van het kunstgenootschap De Pelgrim voor en van het 'artistiek laboratorium' van actuele kunst, waarin gezocht wordt naar persoonlijk engagement van hedendaagse kunstenaars ten overstaan van de wereld.

In 2022 werden uitzonderlijk veel restauraties en renovaties van toonaangevende gebouwen in Antwerpen voltooid en dit soms na een tijdsspanne van meer dan tien jaar. De afsluitende kroniek van dit jaarboek gaat daar uitvoerig op in en meerdere realisaties worden prachtig geïllustreerd. Soms leidde de restauratiecampagne tot een ware saga zoals in het geval van het Rijksarchiefgebouw aan de Door Verstraeteplaats in Antwerpen: start van het bouwdoosje, stilleggen van werken gedurende jaren, onzekerheid, uitstel, nieuwe aanbestedingen, stilte tijdens coronapandemie enz. Maar het uiteindelijke resultaat is verbluffend! De spits wordt echter afgebeten door de restauratie en ingrijpende verbouwing van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen. Na bijna twaalf jaar werken opende het museum eindelijk weer zijn deuren. Andere zeer geslaagde restauraties zijn deze van het Antwerps stadhuis, de synagoge Shombre Hadas, een gedeeltelijke restauratie (eerste fase) van de Sint-Jacobskerk, de restauratie van de kathedraaltoren en nog veel meer. Maar ook merkwaardig is de reconversie van een oud kantoorgebouw in 1967 ontworpen door architect Jul De Rover tot een stedelijk kinderdagverblijf: een omschakeling van een private tot een publieke bestemming. Opnieuw kwamen dankzij archeologische opgravingen heel wat waardevolle en 'vergeten' sporen uit het verleden naar boven. Zo werd de kaaivlakte ter hoogte van de Sint-Andrieswijk grondig onderzocht en verzezen de restanten van de eerste grote bouwfase van de prestigieuze Sint-Michielsabdij en ter hoogte van de gedempte Zuiderdokken werden belangrijke onderdelen van de Spaanse citadel opgegraven. Ook werd nog aan de ontsluiting van belangrijke monumenten gewerkt, zoals in Berendrecht aan de tweehonderd jaar oude Buitenmolen.

Opnieuw biedt dit jaarboek van het Genootschap voor Antwerpse Geschiedenis heel wat leesvoer, zeker omdat er diverse primeurs in voorkomen. Wij zijn de auteurs dan ook zeer dankbaar dat zij de resultaten van hun onderzoek voor het eerst in deze publicatie lieten opnemen.